

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА

**ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
У 2025/2026 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ***В. Могілевська*

Третій рік поспіль заклади позашкільної освіти Запорізького регіону здійснюють освітню діяльність в умовах повномасштабної агресії росії проти України. Обласний центр і прилеглі до нього райони – це прифронтна зона, у якій постійно лунають повітряні тривоги, а на відстані 35–40 км точаться бої. Проте заклади позашкільної освіти, що функціонують на території, підконтрольній Україні, усвідомлюючи ресурсні можливості щодо підтримки психологічного благополуччя дітей, залишаються пунктами незламності, адже «позашкільна освіта – це той сегмент, де не обмежують, а надихають. Де не ставлять рамки, а відкривають горизонти. У цьому – її унікальна сила» [1].

У навчальному році, що закінчився, позашкільний освітній процес здійснювали 34 із 59 закладів позашкільної освіти, що складали довоєнну мережу. З них: 59 % функціонували за постійним місцем знаходження, 28 % – переміщені з ТОТ, 3 % – з територій, на яких ведуться бойові дії, 10 % – вказують «інше» про місце перебування.

51 % ЗПО працювали в дистанційному форматі, 49 % – у змішаному, виключно дистанційно – 44 %, очно-дистанційно – 26 % [4].

Варто зазначити, що позашкільний освітній процес року, який добіг кінця, розпочинався в умовах відсутності нормативних документів, які окреслюють ключові моменти в його організації. Такі документи не надійшли ані від МОН України, ані від місцевої влади, тому вся відповідальність за створення безпечного освітнього середовища покладалася на керівників ЗПО. Вони вкотре довели, що є справжніми лідерами галузі, адже як лідери будь-якої галузі «беруть на себе відповідальність за визначення шляхів розвитку людських і матеріальних ресурсів й таким чином відіграють провідну роль в розбудові країни» [3, с. 3].

Безсумнівно те, що в нинішніх умовах особливого значення набуває національно-патріотичне виховання, адже зумовлено це викликами, перед якими наразі стоїть Україна. Про важливість роботи за цим напрямом наголошено у Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року [5].

За ініціативи Управління державної служби якості освіти в Запорізькій області КЗ «ЗОІППО» ЗОР проведено опитування із метою вивчення стану національно-патріотичного виховання в ЗПО Запорізької області. Результати аналізу відповідей чотирьох категорій респондентів (керівників ЗПО, керівників гуртків, вихованців і батьків) підтвердив вагомий внесок ЗПО в умовах воєнного стану в утвердження української національної і громадянської ідентичності дітей і молоді. Однак частка керівників закладів, які намагаються змінювати підходи до здійснення національно-патріотичного виховання, поки що залишається в меншості. Тому рекомендуємо керівникам і співробітникам ЗПО:

- збільшувати частку українського контенту в навчальних програмах гуртків;
- розроблювати орієнтовні критерії оцінювання ефективності заходів національно-патріотичного виховання;
- максимально упроваджувати інтерактивні, дослідницькі та проєктні методи навчання;
- активно залучати батьків до заходів патріотичного спрямування, активізувати комунікацію;
- посилити співпрацю з органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями для реалізації спільних ініціатив у сфері національно-патріотичного виховання.

Більш детально викладено в науково-методичному посібнику «Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області в контексті реалізації концепції „Нова українська школа“ в умовах очної, дистанційної та змішаної освіти у 2025/2026 навчальному році». Частина 1, матеріали «Результати дослідження стану національно-патріотичного виховання в закладах позашкільної освіти Запорізької області (статистичний звіт)», с. ***

Що стосується навчальних програм, то, як і всі попередні роки, це питання продовжує перебувати в колі уваги. Навчальна програма, за якою працює гурток, є документом, що визначає послідовність

досягнення результатів навчання здобувачів освіти за певним напрямом творчої діяльності, опис її змісту та видів навчальної діяльності із зазначенням орієнтовної кількості годин, необхідних на їхнє проведення, прогнозовані результати навчання (конкретні знання, уміння і досвід використання в навчанні упродовж життя). Таким чином, навчальна програма – це орієнтир, «компас» у вибудовуванні освітнього процесу. Однак, на жаль, такого усвідомлення у значної частини педагогів-позашкільників поки немає. Складання програми відноситься до інтелектуальної праці, вимагає значних розумових зусиль від її розробника. Разом із тим, 40–50 % педагогічних працівників, які працюють у ЗПО, не мають педагогічної освіти (не суперечить законодавству), отже написання навчальної програми супроводжується значними утрудненнями.

Як свідчить практика, ЦПРПП не надають дієвої допомоги, тому в більшості ЗПО педагоги залишаються сам на сам із проблемою. Більш того, особи, що мають здійснювати методичний супровід процесу розроблення чи оновлення нової навчальної програми на місцях, у більшості некомпетентні.

З іншого боку, КЗ «ЗОІППО» ЗОР, а саме кафедра теорії та методики виховання надає консультації (індивідуальні і групові), проводить семінари та тренінги. На допомогу методичним службам ЗПО, а в разі її відсутності тим, хто перебуває на посаді методиста, підготовлено теку з відповідними матеріалами (URL: <https://surl.lt/vusdlm>).

Зауважимо, що навчальні програми, розміщені на сайтах державних ЗПО, не в повному обсязі відповідають діючим вимогам щодо складання навчальних програм. Особливо це стосується наскрізності компетентнісної освіти у ключових елементах програми. Їхній зміст не завжди містить український контент. На допомогу кафедрою теорії та методики виховання підготовлено методичні рекомендації щодо внесення українського контенту до навчальних програм з позашкільної освіти (розміщено на сайті в підрозділі «Методичний кейс для складання навчальних програм з позашкільної освіти» за покликанням URL: <http://surl.li/crvhx>).

Повномасштабна агресія зробила дистанційне та змішане навчання єдиною можливими для позашкільного освітнього процесу в Запорізькому регіоні. За таких умов рівень інформаційно-цифрової компетентності педагогів підвищився, урізноманітнівся набір

цифрового інструментарію, однак проблема забезпечення ефективності дистанційного навчання залишається.

Це стосується забезпечення активності вихованців під час заняття за допомогою цифрових інструментів, постійного зворотного зв'язку й організації практичної частини заняття, використання цифрових ресурсів як дидактичних навчальних засобів.

Залишається актуальною у професійному розвитку педагогів реалізація компетентнісного підходу під час гурткових занять у дистанційному форматі навчання. До того ж, як довела практика, частині гуртків означений формат взагалі не підходить, а довготривала робота у змішаному – знижує результати навчання. Йдеться про хореографічні та музичні колективи, студії циркового мистецтва, спортивно-оздоровчі, туристсько-спортивні гуртки, а також гуртки для дітей дошкільного віку. Взагалі для розвитку дитячої творчості, талантів і здібностей дітей дистанційний формат роботи не є ефективним. Звичайно, у короткотривалому періоді це може бути варіантом, аніж нічого. Однак це відбувається п'ятий рік, починаючи від COVID-19. Такого досвіду в організації неформальної освіти дітей та молоді не має жодна європейська країна.

Як було зазначено вище, у Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності задекларовано, що ЗПО мають глобально модернізуватися, кінцевим результатом чого має бути задоволення потреб здобувачів освіти та підвищення її якості. Звісно, зміни мають починатися з принципового оновлення нормативної бази, що регулює роботу галузі. Однак на сьогодні маємо тільки проєкт нової Концепції розвитку позашкільної освіти (2025–2030) [2] (далі по тексті – Концепція). Її мета – запропонувати ефективні інструменти освітньої політики, спрямовані на якісні зміни в системі позашкільної освіти, які мають забезпечити розвиток мережі закладів у громадах, розширення спектру освітніх послуг, підвищення інституційної спроможності ЗПО й інші підходи до фінансування. Упровадження Концепції передбачає п'ять етапів, за підсумками яких у 2030 році всі ЗПО мають працювати за КВЕД «Позашкільна освіта» та бути зареєстрованими в єдиній системі надавачів освітніх послуг (АІКОМ, «МРІЯ»). Очікується, що реалізація засад Концепції дозволить дітям отримати доступ до освітніх послуг у системі позашкільної освіти відповідно до їхніх потреб, інтересів і запитів.

Особливу увагу привертає новий концептуальний погляд на ЗПО як заклади, які крім освітньої діяльності дітей у вільний від основного навчання час (що є на сьогодні) можуть надавати освітні послуги різним категоріям населення залежно від потреб громади. Упродовж п'яти років заплановано відкриття нових закладів і центрів позашкільної освіти, зокрема центрів освіти дорослих, молодіжних і пересувних мобільних центрів, мереж «громадських шкіл». Крім того, всі заклади будуть інклюзивними та безпечними.

Принципові зміни мають торкнутися, нарешті, й посади керівника гуртка. Концепцією передбачено, що педагоги позашкільля отримуватимуть зарплату та пільги, співвідносні з цими виплатами шкільних учителів. Реалізація Концепції має відбуватися за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, а зміни – починатися з підходів до управлінської діяльності, зокрема на рівні області, міста, громад. Зауважимо, що 2025 рік оголошено роком дитячої творчості. На жаль, обласна і місцева влада недостатньо уваги приділили цьому питанню.

Серед десяти проблем, які гальмують модернізацію галузі, перше місце в документі відведено саме управлінню і координації в системі позашкільної освіти. Йдеться про відсутність злагодженості між різними управлінськими рівнями, відомствами тощо, особливо в умовах воєнного стану, коли до регулювання роботи освітніх установ додалися ще й Міністерство оборони і Міністерство з питань реінтеграції. Відзначається неефективність координації дій між ЗПО, що фінансуються з Державного бюджету України, та тими, що перебувають в комунальній власності.

Однак політика децентралізації надає територіальним громадам низку повноважень та дозволяє розв'язувати більшість проблем на місцевому рівні, проте стратегічні рішення потребують консолідації бачення щодо розвитку позашкільля всіх державних інституцій [2, с. 5].

Усе вищевказане є причиною відсутності нормативних документів, які мали би регулювати початок навчального року в ЗПО, що функціонують у прифронтовому місті.

Запорізька міська рада на початку навчального року прийняла рішення «Про оптимізацію позашкільних закладів освіти», яке було розміщено на сайті Запорізької мерії. За цим рішенням передбачалося із 13 закладів позашкільної освіти залишити три, які об'єднати

в «Міський центр Позашкілля» Запорізької міської ради. Однак після виступів батьківської громади об'єднання не відбулося.

Значущим для позашкілля став Стратегічний форум «Позашкільна освіта Запоріжжя: ключові тенденції» (березень, 2025) за підтримки громадської організації «Міжнародна Асоціація позашкільної освіти» та Управління державної служби якості освіти в Запорізькій області. У форумі взяла участь і Запорізька міська рада, секретар і депутат якої привітали учасників, а також директор департаменту освіти і науки Запорізької міської ради.

Приємними стали й відеовітання партнерів по галузі з Литви та Польщі. Значущості події надала участь О. Биковської, президента Міжнародної асоціації позашкільної освіти, та Т. Озерової, начальника управління Державної служби якості освіти в Запорізькій області.

Мета форуму – проаналізувати потреби та виклики, обговорити сучасний стан і вектори розвитку позашкільної освіти, зокрема закладів позашкільної освіти Запорізького регіону.

Виступи спікерів продемонстрували спільне бачення проблем, які наразі є актуальними для позашкільного сектору, окреслили можливі шляхи щодо їх подолання, але залишили поза увагою подальше бачення щодо «оптимізації». Виступи керівників ЗПО поєднувала спільна думка щодо провідної діяльності у складний час, а саме: допомога ЗСУ, ВПО, підтримка всіх тих, хто на неї очікує. Педагогічні колективи разом із вихованцями та батьками демонстрували неймовірні приклади небайдужості, людяності та готовності допомагати в будь-який спосіб, чим вкотре підтвердили громадянську позицію та відданість державі. Виступи керівників ЗПО свідчили, що позашкілля Запоріжжя залишається відкритим до змін і підтверджує це результатами діяльності, попри складні умови роботи.

У цілому форум залишив надію на подальшу ефективну співпрацю всіх небайдужих до розвитку творчої особистості дитини – інтелектуального капіталу майбутнього країни, який є запорукою успішного розвитку країни, та продемонстрував, що органи місцевої влади можуть бути хорошими партнерами у вирішенні принципових питань.

Зазначимо, що попри існуючий досвід кластерного підходу, який є найефективнішим у вирішенні проблем позашкільної галузі на рівні регіону, в управлінні Львівської та Харківської областей його не впроваджено на рівні місцевої влади. Сутність цього досвіду

полягає в залученні різних учасників регіонального простору для забезпечення узгодженого та принципового реагування у складних ситуаціях. Ініціатива щодо залучення учасників кластеру належить органам управління підрозділами, які потребують допомоги. Зауважимо, що проблеми, висвітлені в даних методичних рекомендаціях, піднімалися як у минулому, так і в позаминулому роках, однак їхнє вирішення залежить не лише від ефективності управлінської діяльності кожного окремого ЗПО.

Зауважимо, що друге місце у проєкті Концепції посідає проблема стосовно мережі ЗПО. Доведено, що існуюча мережа (і не лише в нашому регіоні) не відповідає запитам здобувачів або не забезпечує доступ до якісної освіти. Як відомо (про це наголошено в багатьох законодавчих актах), мережа формується відповідно до запитів дітей та їхніх батьків. Однак за останні п'ять років жодного разу органи управління освітою в Запорізькому регіоні не вивчали ці запити, й, відповідно, вони не враховувалися у процесі затвердження мережі.

За останні три роки сформувати склад журі для обласного етапу конкурсу «Джерело творчості» або конкурсу рукописів навчальної літератури для позашкільної освіти неймовірно складно, адже більшість профілів, за якими мають змагатися учасники, не представлено в мережі гуртків чи їх кількість обмежена одним–двома закладами. Для уникнення конфлікту інтересів, учасник конкурсу і член журі за цим напрямом мають бути фахівцями різних закладів, однак відповідного фахівця можна й не знайти. Саме з причини відсутності таких гуртків більша частина закладів не бере участі в означених конкурсах. Йдеться про гуртки інформаційно-технічного профілю, як-от: відеомейкінг, 2D-графіка, 2D-анімація, 3D-графіка, цифрове фото, саунд-дизайн, веброзробка, апаратно-програмна розробка, розробка комп'ютерних ігор, розробка на SCRATCH, кібербезпека, робототехніка та безпілотні системи, керування БПЛА, інженерія та матеріалознавство, критичне мислення та штучний інтелект, доповнена та віртуальна реальності; «Лідерство» – гуманітарний напрям; квітникарство та ландшафтний дизайн – еколого-натуралістичний напрям. Кількість деяких із гуртків (відеомейкінг, цифрова анімація, цифрове фото, розробка на SCRATCH) обмежується одним–двома на мережу області.

Не беруть участі в обласних заходах керівники гуртків еколого-натуралістичного напрямку, що функціонують на базі КЗ «Запорізький обласний центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді» ЗОР та ЗПО «Дитячий парк „Запорізький міський ботанічний сад“» ЗМР. Відсутня інформація по керівниках секцій Запорізького відділення МАН. Гуртки військово-патріотичного виховання функціонують у ЗНВК «Запорізька Січ» військово-спортивного профілю ЗМР Запорізької області (позашкільний підрозділ), а також у ЗПО: «Запорізький центр козацького військово-патріотичного виховання „Школа джур“», «Комунарський районний центр молоді та школярів», «Центр дозвілля дітей та юнацтва Вознесенівського району» ЗМР.

Заклади позашкільної освіти щороку беруть участь у конкурсних змаганнях з військово-патріотичного напрямку, хоча в деяких із них по одному гуртку. Натомість, керівники гуртків ЗНВК «Запорізька Січ» жодного разу не брали участь. З вищезначених причин за останні три роки кількість учасників конкурсу складає лише 9–11 осіб.

Якщо врахувати, що в обох конкурсах близько п'яти номінацій, то часто маємо одного учасника (немає жодного). Йдеться, в першу чергу, про дослідницько-експериментальний, еколого-натуралістичний, військово-патріотичний напрями. Стосовно інших напрямів, то кількість учасників також не набагато більша. Виникають питання й щодо якості підготовлених матеріалів, що повторюється з року в рік. Крім цього, існує проблема із складами експертних комісій, а саме, щоб забезпечити експертизу матеріалів доводиться об'єднувати категорії в конкурсі рукописів «навчальна програма» і «навчальна література» в одну – «навчальна література», що розрізняється за напрямками.

Проект нової Концепції торкається багатьох інших проблем, які накопичилися в позашкільному секторі, які мають місце й у позашкільлі Запоріжжя. Так, рекомендована Державною службою якості освіти України внутрішня система забезпечення якості освіти не враховує специфіку діяльності ЗПО. Як зазначено в документі, її процедура скопійована із системи забезпечення якості освіти в ЗЗСО, а тому не може бути прийнятною в тому вигляді, у якому існує до сьогодні. В цьому сенсі слід наголосити на підходах до визначення навчальних досягнень вихованців. Вони не можуть обмежуватися лише результатами участі в конкурсах і змаганнях. Оцінювання має

торкатися і прогнозованих результатів навчання, прописаних у навчальних програмах гуртків, секцій і творчих об'єднань, до яких мають додаватися й результати участі в конкурсах, здобуті на різних рівнях. Оцінювання має здійснюватися за відповідною шкалою. Однак визначення структур / рівнів / підрозділів тощо, які мають право розробляти таку шкалу, належить до компетенції МОН України. У цій шкалі має бути відображено, зокрема, й можливості зарахування результатів участі дітей у конкурсах різних рівнів. Крім цього, важливо визначити, у який спосіб результати навчальних досягнень вихованців будуть відображатися в «Свідоцтві про позашкільну освіту» для їхнього долучення до результатів ЗНО чи мультипредметного тесту. В системі неформальної освіти така процедура має назву «валідація результатів навчання», тобто спосіб переведення в оцінки, отримані в системі формальної освіти.

Отже, нові завдання вимагають нових професійних компетентностей, тому в новому навчальному році залишається й проблема професійного розвитку педагогів ЗПО, вирішення якої цілком залежить від усвідомлення кожним працівником власного внеску в процес модернізації галузі, що має бути динамічним і результативним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Констанкевич І.* Всеукраїнський освітній форум «Позашкілля: український бренд незламності». URL: <https://surl.li/hzbrll> (дата звернення: 05.06.2025).
2. Концепція розвитку позашкільної освіти (2025–2030). Проект. URL: <https://surl.li/mdgeky> (дата звернення: 05.06.2025).
3. Модернізація педагогічної освіти у глобальному вимірі безпеки соціально-турбулентного світу: збірник матеріалів міжнародного форуму. Київ, 16.02.2023. URL: <https://t1p.de/rs4ls> (дата звернення: 05.06.2025).
4. Результати вивчення питання щодо стану національно-патріотичного виховання у закладах позашкільної освіти Запорізької області в умовах воєнного стану. URL: <https://surl.li/nnhrts> (дата звернення: 05.06.2025).
5. Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року : Постанова КМУ від 15.12. 2023 № 1322/2024. URL: <https://surl.li/bmqwmv> (дата звернення: 05.06.2025).